

esterházy

Joseph Fischer: Őnarckép, 1794, akvatinta, papír, 243×158 mm
Szépművészeti Múzeum

RADVÁNYI ORSOLYA
TISZTELET A GYŰJTŐNEK
ESTERHÁZY II. MIKLÓS KÉPTÁRA

„Itt édesapám neve következik! – Ez a név álmot jelent; magyar álmot a pazarló gazdag emberről, a bugyellárisában két kézzel vájkáló úrról, a bankókat gabona módjára szeleltető, az aranyat és ezüstöt vékaszámra mérő gazdáról, akinek alakja szinte a népmeséből való. Jelentette a gazdag magyart... A magyar fantáziában az édesapám neve jelentette mindazt, ami a földön kis mennyországgá teheti az életet... A valódi kiskirályságot, amely nem olyan, mint az anekdotabeli kiskirályság, amely a falu határánál végződik, hanem azt az uraságot, amely közvetlenül az öreg király után következik.”

művészpártoló magatartásával példát is adott saját kortársai és a későbbi korok tehetős, a hazáért felelősséget érző polgárai számára a magyar kultúra emelésére

IA kései leszármazott, Esterházy Péter e néhány sora tökéletesen tükrözi Magyarország egyik legbefolyásosabb és leggazdagabb arisztokrata családjának évszázados reputációját.¹ A családnak a 17. század közepétől politikai hatalma és vagyona révén nemcsak az ország sorsának irányításába volt nagy szerepe, de művészpártoló magatartásával példát is adott saját kortársai és a későbbi korok tehetős, a hazáért felelősséget érző polgárai számára a magyar kultúra emelésére.

IBár a képzőművészeti gyűjtemények kialakulása, gyarapodása és kiteljesedése több évszázad történetében tükrében érthető meg igazán, most csak néhány utalást teszünk azokra a szellemi előzményekre, amelyekből II. Miklósnak a 18. század végén induló képtáralapító tevékenysége táplálkozott. A politikai, katonai és diplomáciai pályán karriert befutó Esterházyak közül elsőként Miklós nádorral (1582–1645) kapcsolatban feltételezhetjük, hogy jelentősebb képgyűjteménnyel rendelkezett, amelyet fraknói kincsestárában díszöltözetek, szőnyegek, ötvöstárgyak, ezüstneműk és természeti ritkaságok mellett őrzött.

elsőként Miklós nádorral (1582–1645) kapcsolatban feltételezhetjük, hogy jelentősebb képgyűjteménnyel rendelkezett

IFia, a tizenhét esztendősen családfői szerepbe kerülő Pál (1635–1713) mecénásként folytatta az apja által megkezdett pályát, és a családi ősgalériát már a kényelmesebb és modernizált kismartoni kastélyban állította fel. Mély vallásos érzülete számos templom teljes berendezésének adományozására indította, Mária tiszteletére szentelt oltárképek, ötvöstárgyak

Pál Antal (1711–1762) tudományos és művészeti érdeklődése leginkább a zenére és a könyvek gyűjtésére terjedt ki.

maga is kitűnő zenész volt, jelentős könyvtárral és zenei archívummal rendelkezett, 1761-ben pedig meghívta udvarába Joseph Haydnt

sokaságát hagyva az utókorra. Zene iránti rajongása köztudott, de nagyon valószínű, hogy képgyűjtésbe is kezdett, hiszen ismerünk egy 1669-ből származó, festmények leírását tartalmazó listát, amelyben bécsi szakértők Lucas van Leyden, Dürer, Cranach, Brueghel és Rembrandt műveit ajánlották Pálnak megvételre.² E számunkra ismeretlen művek talán azonosak lehetnek a végrendeletében említett „drága képekkel”, amelyek gyarapítására felhívta örökösei figyelmét.³ Fia, Pál Antal (1711–1762) tudományos és művészeti érdeklődése leginkább a zenére és a könyvek gyűjtésére terjedt ki. Maga is kitűnő zenész volt, jelentős könyvtárral és zenei archívummal rendelkezett, 1761-ben pedig meghívta udvarába Joseph Haydnt. Képzőművészet iránti érdeklődéséről csak annyi ismeretes, hogy 1752-ben, Nápolyból való hazatérésekor meglátogatta a római Francia Akadémiát, és ott megrendelt egy, a Négy Elemet ábrázoló sorozatot.⁴ A Levegő, a Víz, a Tűz és a Föld allegóriái valaha a kismartoni kastélyt díszítették, közülük három ma a Szépművészeti Múzeum tulajdonában van.⁵ Pál Antal egyéb nagyobb beszerzéseiről nincs tudomásunk, de számos dokumentum igazolja, hogy szívesen foglalkoztatott Bécsben működő divatos kortárs festőket, Martin von Meytenstől például portrékat rendelt, Michelangelo Unterbergertől pedig egy oltárképet.

¶ A gyermektelen herceg halála után a majorátust öccse, a katonaként és diplomataként is nagy sikereket elérő I. Miklós (1714–1790) vette át. A pompakedvelése és nagyvonalúsága miatt „Fényes” melléknévvel megkülönböztetett herceg az európai fejedelmi udvarokban is híres volt eredeti ötleteiről és művészetszeretetről.⁶ A versailles-i kastély nagyszerűségétől lenyűgözve elhatározta, hogy ahhoz fogható fényűző palotát építtet magának. Így vált a Fertő-tó közelében álló szerény vadászklakból nagyszabású, az akkori Magyarországon csak a királyi udvar pompájával mérhető „magyar Verszália”. A zenekedvelő herceg a félköríves szárnyakkal megnagyobbított court d’honneur-ös épület mellé operaházat és bábszínházat is emeltetett. A francia stílusú, szépen nyírt kert nyílegyenes fasoraival, szökőkutak, szobrok és épített vízesések sokaságával valójában Bécshez és Schönbrunnhoz tették hasonlatossá

Eszterházát. Bár a kastély termei is gazdagon voltak díszítve és képekkel ékesítve, a válogatott értékesebb festmények számára a főépület mellett egy önálló „Képtárat” tartottak fenn. Ennek összetétele a kor szokásainak megfelelően többnyire itáliai és németalföldi festők állat- és tájképeit, csendéleteit, mitológiai, bibliai és zsánerjeleneteit tartalmazta.⁷

¶ „Fényes” Miklós képzőművészetek iránti szenvedélyét unokája, II. Miklós (1765–1833) örökölte, olyannyira, hogy életének és vagyonának nagy részét festmények, rajzok, metszetek és szobrok vásárlására fordította, így ő a család gyűjteményeit megalapozó személyiség. Gyarapító tevékenységéhez az inspirációt felmenőitől, valamint a Habsburg-uralkodók és más birodalmi arisztokrata famíliák példájából merítette. Beszerzéseinek első és legfontosabb színtere a napóleoni háborúk sújtotta Itália volt, ahol a francia forradalom okozta gyökeres hatalmi-társadalmi változások és a szerzetesrendek feloszlása következtében addig nem látott mennyiségű műtárgy került hirtelen a műpiaira. A fiatal herceg Rómában és Nápolyban nemcsak az antik és a reneszánsz művészetet, hanem a kortársak törekvéseit is tanulmányozta; a legkiemelkedőbb élő festők és szobrászok műtermeiből rendelt műveket, és a régi mesterek alkotásaiból álló festészeti kollekciónak is ekkor alapozta meg. A felvilágosodás híveként arra törekedett, hogy lehetőleg minden festészeti iskola és jelentős mester képviselve legyen, következetességének köszönhetően olyan sokoldalú gyűjtemény alakult ki, amelynek éppen egyetemességre törekvő jellege jelentette legnagyobb erényét.

¶ Ha hihetünk a híres esztéta, Niccola Passeri szavainak, a herceg sokoldalú és alapos műveltségéhez tehetség is párosult a művek kiválasztásában: „Önben egyesül a szépművészetek iránti erős szenvedély és különleges érzék, amelyet leginkább a festészet isteni művészete iránt tanúsít. Eme dicséretes hajlamra épül és gyarapszik Nagyságod festészeti gyűjteménye, amelyet az itáliai nagy mesterek kiemelkedő műveinek vásárlásával alapozott meg.”⁸ Passeri véleménye azért is figyelemre méltó, mert ő a bolognai Accademia Clementina mértékadó tagjaként a korszak meghatározó teoretikusai, Anton Raphael Mengs és Johann Joachim Winckelmann által képviselt

a francia forradalom okozta gyökeres hatalmi-társadalmi változások és a szerzetesrendek feloszlása következtében addig nem látott mennyiségű műtárgy került hirtelen a műpiaira

sokoldalú és alapos műveltségéhez tehetség is párosult a művek kiválasztásában

klasszicista művészetelméleti irányzat meggyőződéses híve volt, és tanácsadóként ő is közreműködhetett a herceg nápolyi vásárlásaiban. Esterházy másik segítőtje Mattia Zarullo apát, a nápolyi capodimonte királyi múzeum elöljárója volt, aki az 1790-es évek derekán vásárolta meg a herceg számára az itáliai „klasszikus”, vagyis reneszánsz mesterek – Domenichino, Andrea del Sarto, Guido Reni, Correggio, Guercino – és a hozzájuk hasonló szellemben alkotó kortárs festők, elsősorban a „német Raffaello”-nak nevezett A. R. Mengs, valamint Ignaz Unterberger alkotásait.

¶ A herceg kiterjedt ügynökhálózata révén Rómában is szerzett több festményt, köztük két Leonardo da Vinci alkotásának tartott Madonna-kompozíciót, amelyekért igen tekintélyes összeget fizetett. A magas ár a kor Leonardo-kultuszának volt köszönhető, hiszen minden magára adó gyűjteménynek rendelkeznie kellett a nagy mester egy-két alkotásával. Leonardo és köre képei sokkal divatosabbak voltak, mint az ez idő tájt kevésbé ismert Raffaellóé, ezért nem meglepő, hogy még a 19. század folyamán is egy, a lombard mesternek tulajdonított festmény viselte az „Esterházy-Madonna” nevet, s csak az 1880-as évekre, Raffaello művészi megítélésének emelkedésével vált az ő Madonnája a gyűjtemény emblémájává.⁹

csak az 1880-as évekre, Raffaello művészi megítélésének emelkedésével vált az ő Madonnája a gyűjtemény emblémájává

¶ II. Miklós római tartózkodását nemcsak a régi művészet emlékeinek megszerzésére használta fel, hanem arra is, hogy személyes ismeretségeket kötött kortárs művészekkel, és lehetőség szerint megbízásokat is adott számukra: Angelica Kauffmann-tól portrét rendelt feleségéről, egyik szeretőjéről és saját magáról, a korszak legkiemelkedőbb szobrásza, Antonio Canova pedig leánya, Leopoldina vonásait faragja majd márványba.¹⁰

személyes ismeretségeket kötött kortárs művészekkel, és lehetőség szerint megbízásokat is adott számukra

¶ Az 1794–1795-ös itáliai utazást követően II. Miklós Franciaországban és Angliában szélesítette látókörét. Londonban elsősorban az angol ipari forradalom technikai vívmányai nyűgözték le, míg Párizs az 1790-es évek közepén „úgy hatott, mintha mindenki költözködött volna. Az ócskapiac kereskedőinek boltjai tele voltak koronákkal, püspöksüvegekkel, aranyozott fajogarokkal, liliomos faragványokkal, a királyi ház mindenféle limlomával. A királyság törmelékeit hordták szét. Az ócskásoknál püspöki palástokat és karingeket lehetett

Joseph Altenkopf: A pottendorfi Esterházy-kastély,
19. század közepe, olaj, vászon, 76×105 cm
Szépművészeti Múzeum

tökéletesen tisztában volt egy galéria összeállításának legmodernebb tudományos elveivel is. Nem meglepő, hogy Esterházy herceg a szolgálatába fogadta, s szerepét nem korlátozta kizárólag a metszetyűjtemény felügyeletére, hanem rábízta a galéria gyarapítását is

tömegével vásárolni.”¹¹ Az *ancien régime* képviselőinek palotáiból konfiskált „limlomok” tömegesen cseréltek gazdát 1793 és 1814 között árveréseken és magáneladások útján. A herceg, aki 1803-ban bő fél évig időzött Párizsban, nemcsak a legkorszerűbb építészeti megoldásokat tanulmányozta, de élt az egyéb kínálgató lehetőségekkel is. Ekkor találkozott ugyanis egy fiatal bécsi rézmetszővel, Joseph Fischerrel (1769–1822), aki a Napóleon múzeumának szervezését végző Dominique-Vivant Denon mellett dolgozott, és nemcsak a nagy számban a műpiacon kerülő tárgyakat ismerte, de tökéletesen tisztában volt egy galéria összeállításának legmodernebb tudományos elveivel is. Nem meglepő, hogy Esterházy herceg a szolgálatába fogadta, s szerepét nem korlátozta kizárólag a metszetyűjtemény felügyeletére, hanem rábízta a galéria gyarapítását is.

¶ Az európai körúton szerzett tapasztalatokkal birtokaira visszatérő herceg hozzálátott gazdasága modernizálásához, és az állandó lakhelyül választott kismartoni kastély forradalmi szellemben való átépítését is eltervezte. A főépülethez két oldalt új, oszlopos homlokzatú, a szigorú neoklasszicizmus szellemét megtestesítő önálló szárny csatlakozott volna, otthont adva az időközben egyre gyarapodó galériának és egy színháznak. A napóleoni háborúk okozta gazdasági nehézségek miatt a nagyszabású elképzelésekből csupán az oszlopos előcsarnok és a kert átalakítása valósult meg, a képgyűjtemény ellenben állandó helyváltoztatásra kényszerült a következő évek folyamán, hiszen félő volt, hogy az előrenyomuló francia csapatok kifosztják az útjukba eső kastélyokat.

a képgyűjtemény ellenben állandó helyváltoztatásra kényszerült a következő évek folyamán, hiszen félő volt, hogy az előrenyomuló francia csapatok kifosztják az útjukba eső kastélyokat

¶ A 18. század második felében klasszicista stílusban épített laxenburgi Esterházy-kastély Bécshez való közelsége és kellemes kialakítása miatt az uralkodónak is kedvenc tartózkodási helye volt, így érthető, ha az időközben a bécsi császári testőrség kapitányává emelkedő II. Miklós Kismarton helyett ide helyezte át udvartartásának központját. 1811 tavaszán átszállították a festményeket, és Fischer elrendezte azokat a termekben. A képtár gyűjteménye a maga változatosságában mutatta be az európai festészet történetének fejlődését. Leggazdagabban a németalföldi és holland iskolák voltak jelen, de ekkorra már szinte teljesnek mondható a kollekción olasz, francia és német

a Fischer által
választott
elrendezés modern
szemléletet
tükrözött, hiszen
iskolák és mester-
tanítványok
csoportosításban
helyezte el
a műveket, így
a történeti és
művészettörténeti
összefüggéseket is
megmutatta mind
a katalógusban,
mind a képtár falain

anyaga is. 1812-ben kinyomtatták a galériát termenként bemutatató katalógust.¹² A Fischer által választott elrendezés modern szemléletet tükrözött, hiszen iskolák és mester-tanítványok csoportosításban helyezte el a műveket, így a történeti és művészettörténeti összefüggéseket is megmutatta mind a katalógusban, mind a képtár falain. Ezt a korszerű látásmódot a bécsi Belvedere képtár mintája nyomán a Berlinben és Párizsban éppen alakulóban lévő (királyi/állami) múzeumok is átvették, de magángyűjtemények még nem követték ezt a gyakorlatot. A Bécsben és környékén található, az Esterházyhoz hasonló összetételű privát kollektciók, így Johann Liechtenstein herceg, Anton Lamberg-Sprinzenstein gróf vagy a polgári származású von Fries grófok gyűjteményei sem éltek e korszerű muzeológiai elvek kínálta lehetőségekkel.

¶ Az Esterházy-képtár újítónak számított az iskolák sorrendjének elrendezését illetően is: a hagyományosnak tekintett északi (holland-flamand) és déli (itáliai) festészet önálló bemutatása mellett kiemelt szerepet kapott az első két teremben elhelyezett német-osztrák, vagyis Esterházy szempontjából a „nemzeti” művészet, amelyet – rendhagyó módon, a herceg frankomániájából eredően – a klasszikus francia mesterek alkotásai követtek.

¶ A képtár azonban Laxenburgban sem időzött sokáig. 1813-ban a gyűjteményt ismét menekíteni kellett a francia csapatok elől, így újra ládákba kerültek a festmények, hogy aztán a bécsi Mariahilferen álló egykori Kaunitz-palota falain kerüljenek állandó bemutatásra 1814 nyarától. II. Miklósnak a község számára megnyitott egyetemes gyűjteménye a Musée Napoléon (a későbbi Louvre múzeum) eszméjét tükrözte, ahogyan az 1815-ben kiadott újabb katalógus előszavában Fischer is megfogalmazta: „A szétszóratott és magángyűjteményekben megbúvó művészeti emlékek újbóli összegyűjtése, a fegyverek zajától megrémített múzsák számára nagyszerű menedék emelése és ennek a nagyközönség előtt való megnyitása a nagyokhoz méltó vállalkozás és a legnemesebb cél, amelynek Nagyságod magát bőkezűen szentelte.”¹³ Még kézzelfoghatóbb Esterházy hercegnek a felvilágosodás szellemében fogant és megvalósított, a köz művelésére vonatkozó szándéka,

Joseph Fischer: A gyűjtemény átszállítása Pottendorfból Laxenburgba, 1805
rézkarc, 61×203 mm
Szépművészeti Múzeum

De la part de Fischer

Pour souhaiter la bonne année

39.43.1951

ha hozzátesszük, hogy nem csupán műkincseit, de kismartoni üvegházait is megnyitotta a közönség előtt. Ezekben nemcsak egzotikus ritkaságokban bővelkedő botanikai gyűjteményei váltották ki a látogatók csodálatát, hanem az Angliából hozott legmodernebb gőzgépek is.

¶ A kedvezőtlen történelmi körülmények és a műgyűjtemény folyamatos helyváltoztatásával járó kellemetlenségek sem gátolták meg a herceget a képtár további gyarapításában, ügynökei révén Bécs és Párizs mellett a német területek fontos kereskedelmi központjaival is szorosra fűzte üzleti kapcsolatait. Megbízható partnereket talált a Mannheimben és Bécsben működő Domenico Artaria, a nürnbergi Johann Friedrich Frauenholz, valamint a bécsi Martin Deissler, Adam Johann Braun és Alexandre d'Allard műkereskedőkben, akiktől számos értékes festményt vásárolt, és segítségükkel léphetett rajz- és metszetgyűjteménye a bécsi Albert herceg híres kollekciója nyomába. II. Miklós figyelemmel kísérte a nagyobb gyűjtemények árveréseit is, számos művét ilyen alkalmakkor szerezte.¹⁴

¶ A festménygyűjtemény leggyümölcsözőbb gyarapodását a fent már említett császári miniszter, Wenzel Anton Kaunitz (1711–1794) herceg egykori kollekciójából kikerült darabok, és a képtárnak helyet adó bécsi palota megvásárlása jelentette. A képeknek a végleges rezidenciába való átköltöztetése gyorsan lezajlott, mivel Kaunitz korábban már építtetett egy önálló képtárat saját gyűjteménye számára. II. Miklós bőségesen válogatott ebből is, több kapitális darab, így Rubens és Van Dyck nagyméretű történelmi képe, a *Mucius Scaevola Porsenna előtt*, Van Dyck *Házaspár képmása*, Goya *Vízholdója és Köszörűse*, Carlo Cignani *Ádám és Évája*, Giovanni Battista Tiepolo *Szent Jakab legyőzi a mórokat*, Bellotto firenzei vedutái, valamint Ribera *Szent András mártíriuma* a nagyszerű bécsi galériából került hozzá.

¶ Az új képtárat II. Miklós hetente két alkalommal megnyitotta a bécsi nagyközönség és az idelátogató külföldi érdeklődők előtt. Az 1849 és 1865 közötti időszakból fennmaradt vendégkönyv tanúsága szerint a galéria rövid idő alatt a művészet-szerető publikum látogatásainak kedvelt célpontjává vált, a korabeli útikönyvek a megtekintendő nevezetességek között ajánlották. Figyelemre méltó körülmény, hogy bár 1849-ben

ügynökei révén
Bécs és Párizs mellett
a német területek
fontos kereskedelmi
központjaival is
szorosra fűzte üzleti
kapcsolatait

az 1849 és 1865
közötti időszakból
fennmaradt
vendégkönyv
tanúsága szerint a
galéria rövid idő alatt
a művészet-szerető
publikum
látogatásainak
kedvelt célpontjává
vált

még javában zajlott a magyarok szabadságharca az osztrák császárság ellen, a képtár ennek ellenére zavartalanul fogadta látogatóit. Az év nyarán látogatott ide a Louvre képszakértője, Otto Mündler, aki húsz évvel később elkészíti majd a gyűjtemény értékbecslését. Egy másik szakember, Ormós Zsigmond művészeti író, a képtár első tudományos igényű elemzésének készítője már az enyhülés időszakában, 1859-ben látta a gyűjteményt.¹⁵ Számos híresség, uralkodók és arisztokraták (a toszkán nagyhercegnő, Albert Edvárd walesi herceg, gróf Batthyány Ödön, Kossuth Lajos nővérei), a társasági élet vezető személyiségei, politikusok és művészek, írók (W. M. Thackeray, Edmond és Jules de Goncourt) fordultak meg falai között a világ minden tájáról. A múzeumi szakemberek sorából Sir Charles Eastlake-et, a londoni National Gallery igazgatóját, Gustav Waagent, a porosz képtár vezetőjét, Carl Andersent, a koppenhágai királyi gyűjtemények felügyelőjét, Kubinyi Ágostont, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját és Alfred Darcelt, a Musée de Cluny későbbi igazgatóját érdemes megemlíteni. Vizitált itt a világ műgyűjtőinek krémje, Ralph A. Benson Londonból, Dr. Frick Baltimore-ból, J. A. Ramboux Kölnből, Ercole Piccinelli Bergamóból, Lodovico Belgioioso Milánóból, Doria Pamphilj herceg Rómából, Alphonse de Rothschild, Édouard André és Louis La Caze Párizsból. A galéria a későbbiekben már naponta látogatható volt, évente 800–1300 látogató kereste fel.¹⁶ Ettől fogva a sajtó és a tudományos körök élénk érdeklődése övezte az Esterházy-gyűjteményt, a 19. századi művészettörténeti összefoglalások említették műveit, ahogyan a korabeli művészmonográfiák is figyelembe vették fontos darabjait. A képtár Bécsbe szállítása és közszemlére tétele nemcsak a gyűjtemény rangjának emelkedését hozta magával, de a korábbi vidéki elzártságból a főváros egyik nevezetességévé is avatta a képtárat; ez még szigorúbb elbírálást követelt a kiállításra kerülő festmények kiválogatásánál. Bár a selejtezés folyamatos volt, még így is olyan mértékben gyarapodott a gyűjtemény, hogy a Kaunitz–Esterházy-palota első emeleti termei szűknek bizonyultak. Ezért II. Miklós a palota jobb szárnya mellett egy másik, „Múzeumnak” nevezett, felülvilágítós épületet is emeltetett, ebben helyezte el a képek

a galéria
a későbbiekben
már naponta
látogatható volt,
évente 800–1300
látogató kereste fel

a képtár Bécsbe
szállítása
és közszemlére
tétele nemcsak
a gyűjtemény
rangjának
emelkedését hozta
magával,
de a korábbi vidéki
elzártságból
a főváros egyik
nevezetességévé is
avatta a képtárat;
ez még szigorúbb
elbírálást követelt
a kiállításra
kerülő festmények
kiválogatásánál

Joseph Fischer: Fischer pottendorfi dolgozószobájában, 1809
Rézkar, 128×157 mm
Szépművészeti Múzeum

egy része mellett nagyszerű szoborgyűjteményét, benne az ízlésének leginkább megfelelő klasszicista mesterek, Antonio Canova és Bertel Thorvaldsen műveivel.

II. Miklós fia, Pál Antal herceg (1786–1866) még az 1810-es évek végén, londoni követként figyelt fel Edmund Bourke (1761–1821) dán diplomata kollekciójának értékes spanyol darabjaira. A működése során Nápolyban, Stockholmban és Madridban megforduló Bourke reprezentatív együtttest gyűjtött össze az addig kevésbé méltatott spanyol festészet remekei közül. Képeinek nagy része madridi kolostorokból és palotákból származott, ezek közül huszonegyet vételre ajánlott fel a bécsi császári udvar számára. Az ajánlatot Esterházy Pál Antal közvetítette, és miután a császár nem érdeklődött a festmények iránt, ő maga vásárolta meg azokat, megalapozva ezzel a gyűjtemény új pillérét

huszonegyet vételre ajánlott fel a bécsi császári udvar számára. Az ajánlatot Esterházy Pál Antal közvetítette, és miután a császár nem érdeklődött a festmények iránt, ő maga vásárolta meg azokat, megalapozva ezzel a gyűjtemény új pillérét

¶ Az Esterházy-képtár bécsi korszaka nagyszámú, a gyűjtemény karakterét alapvetően megváltoztató és színvonalát egyértelműen emelő gyarapodást hozott. II. Miklós fia, Pál Antal herceg (1786–1866) még az 1810-es évek végén, londoni követként figyelt fel Edmund Bourke (1761–1821) dán diplomata kollekciójának értékes spanyol darabjaira. A működése során Nápolyban, Stockholmban és Madridban megforduló Bourke reprezentatív együtttest gyűjtött össze az addig kevésbé méltatott spanyol festészet remekei közül. Képeinek nagy része madridi kolostorokból és palotákból származott, ezek közül huszonegyet vételre ajánlott fel a bécsi császári udvar számára. Az ajánlatot Esterházy Pál Antal közvetítette, és miután a császár nem érdeklődött a festmények iránt, ő maga vásárolta meg azokat, megalapozva ezzel a gyűjtemény új pillérét. Az 1820-ban Londonból Bécsbe érkező festmények között volt a spanyol barokk festészet legkiválóbb mestereinek (Alonso Cano, Coello, Murillo, Menendez és Velázquez) számos alkotása. Pál herceg 1821-ben, Bourke halála után újabb festményeket vásárolt az özvegytől, így a spanyol mestereken kívül itáliai képek (Tintoretto, B. Strozzi, Barocci) is kerültek hozzá.

¶ E nagyobb beszerzések mellett folytatódtak a műkereskedőktől való vásárlások is, ezeknél a művészi minőség és a meglévő hiányok pótlása volt az elsődleges szempont. Annak ellenére, hogy II. Miklós vonzódott a kortárs művészethez, gyűjteményét döntően mégis a régi mestereknek szentelte. Neoklasszicista ízlése az e szellemiséghez leginkább hasonló, fennkölt, letisztult, világos stílust kedvelte a régebbi korok művészetében is. Éppen ezért nem meglepő, hogy az itáliai reneszánsz nagymesterek (Raffaello, Leonardo, Correggio, Andrea del Sarto) mellett a barokk korszak klasszicizáló tendenciáját képviselő bolognai festők, a Carraccik, Guido Reni, Domenichino vagy Guercino művészetéhez vonzódott. A 17. századi franciák között is ezt a hangot kereste, Claude Lorrain, Nicolas Poussin, Simon Vouet, Laurent de La Hyre és Eustache Le Sueur képei harmonikusan illeszkedtek a kollekció

hangulatába. Szigorúan konzervatív ízlése magyarázza a 18. századi rokokó mesterek iránti mély megvetését, ami miatt e bájos és dekoratív irányzat teljesen hiányzik a gyűjteményből. Másik feltűnő jellegzetesség a korai iskolák iránti közönye. Pedig a 18. század végén Itáliában, Franciaországban és a német birodalomban egyaránt egyre erőteljesebben fordultak a gyűjtők a „primitívek” felé, az érdeklődés középpontjába helyezve a festészet középkori kezdeteinek és a „nemzeti” művészet eredetének kutatását, ezzel megszabva a gyűjtés uralkodó irányát. Úgy tűnik, ez a szemlélet Esterházy Miklósnál kevés visszhangra talált. Korai német műveket csak alkalomszerűen vásárolt, alig néhány 15. századi németalföldi festménye volt, a quattrocentót pedig mindössze két Perugino, egy-egy Carlo Crivelli- és Francesco Francia-alkotás képviselte.

¶ Amikor 1833 novemberében meghalt, fiára 1156 darab festményből álló képtárat, mintegy háromezer-ötszáz rajzból és ötven-ezer metszetből álló grafikai gyűjteményt hagyott. Az Esterházy-képtár és metszetgyűjtemény a harmadik legrangosabb gyűjteménynek számított Bécsben, hírnévben csak az uralkodó és a Liechtenstein hercegek képtára előzte meg. Közép-Európa főúri gyűjteményei közül a Czartoryski hercegek krakkói, a Harrach-Rohrau grófok bécsi és Lobkowicz herceg roudnicei képtáraival volt összemérhető. II. Miklós halálával véget ért a gyűjtemény legdicsőbb korszaka; a család egyre romló gazdasági helyzetét jól tükrözi a különféle kereskedőkkel való zálogügyletek és tartozások miatti pereskedések sora. Az állandó pénzhiány miatt a palota Múzeum-szárnyát bérbe kellett adni, az innen leszedett képek elhelyezése és tárolása sok problémát jelentett. A diplomataként szolgáló Pál herceg Londonból irányította az ügyeket, és az adott körülmények között már nem tudta látványosan fejleszteni a képtárat, bár hosszú követi működése (1815–1842) alatt sok műtárgyat, köztük festményeket is vásárolt. Hazatérésekor árverésre bocsátotta rezidenciája berendezését, de a lakását díszítő festmények közül néhányat magával hozott, és besorolta azokat a családi gyűjteménybe.¹⁷ Nagy hangsúlyt helyezett a meglévő állomány állapotának megőrzésére és rendben tartására. A festmények restaurálási munkáit a császári galéria számára is dolgozó bécsi

az Esterházy-képtár és metszetgyűjtemény a harmadik legrangosabb gyűjteménynek számított Bécsben, hírnévben csak az uralkodó és a Liechtenstein hercegek képtára előzte meg

II. Miklós halálával véget ért a gyűjtemény legdicsőbb korszaka

a diplomataként szolgáló Pál herceg Londonból irányította az ügyeket, és az adott körülmények között már nem tudta látványosan fejleszteni a képtárat

festők végezték, köztük a biedermeier korszak egyik kiemelkedő arcképfestője, Georg F. Waldmüller, aki 1840-ben rendbe hozta az igen rossz állapotban lévő spanyol képeket. Sajnos károk is érték a gyűjteményt: az 1854-ben kezelőnek szerződte-tett Joseph Altenkopf a leltárban nem szereplő festményeket és a legértékesebb grafikai lapok tucatjait tulajdonította el a hercegtől és adta el különböző műkereskedéseknek. Az elveszett rajzok közül több is felbukkant az elmúlt évtizedekben.

*a hazai
közművelődés
ügyét szolgáló
politikusok egyre
szorgalmazták
a legrangosabb
főúri képtár
Magyarországra
szállítását*

¶ Miközben a család anyagi gondjai egyre növekedtek, és az elárverezés lehetősége Damoklész kardjaként lógott a gyűjtemény felett, a hazai közművelődés ügyét szolgáló politikusok egyre szorgalmazták a legrangosabb főúri képtár Magyarországra szállítását. Amióta Széchényi Ferenc 1802-ben megalapította a Nemzeti Múzeumot, a közvélemény hasonló gesztust várt a leggazdagabb mágnás családtól is. 1836-ban, éppen abban a lélektani pillanatban, amikor Pál herceg bécsi palotája bérbeadására és nagy összegű hitel felvételére kényszerült, intéztek hozzá javaslatot a magyar rendek, hogy tulajdonjoga megtartása mellett egyesítse képtárát a Nemzeti Múzeum gyűjteményével. A politikai élet szereplői és a közvélemény egyaránt megütközött az egykori miniszter, a Habsburg-hűsége ellenére a magyarság ügyéért mindig kiálló herceg hűvös elutasításán. Talán anyagi helyzete hirtelen jobbra fordulásában reménykedett, vagy éppen ellenkezőleg, a még rosszabb időkre tartalékolta értékes képtárát? Nem tudjuk, mindenesetre ettől kezdve a gyűjtemény Pestre hozatala állandó témát szolgáltatott a társasági és élclapok és a parlamenti felszólalások számára egyaránt.¹⁸ A következő folyamodvány 1861-ben érkezett Pestről, a Magyar Tudományos Akadémia építése idején, amikor nagy többletköltséggel az épület legfelső szintjét kifejezetten a gyűjtemény számára alakították ki. Miután a herceg hatalmas adóssággal megterhelt vagyonát gondnokság alá vették, kilátástalan anyagi helyzete arra kényszerítette, hogy ezt a javaslatot elfogadja, és 1865-ben áttelepítette a képtárát Pestre, ahol hamarosan megnyitották a látogatók előtt. Örököse, III. Miklós (1817–1894) a nehéz anyagi helyzetből az egyetlen lehetséges kiutat a képzőművészeti gyűjtemény pénzzé tételében látta, amit a kevésbé értékes műtárgyak eladásával

*a következő
folyamodvány
1861-ben érkezett
Pestről, a Magyar
Tudományos
Akadémia építése
idején, amikor nagy
többletköltséggel
az épület legfelső
szintjét kifejezetten
a gyűjtemény
számára
alakították ki*

Bernardo Bellotto: A Kaunitz–Esterházy-palota Bécsben, 1759–1760
olaj, vászon, 134×237 cm
Szépművészeti Múzeum

a magyar kormány annyira megrettent a lehetőségtől, hogy az Esterházy-képtár elkerülhet Pestről, hogy 1870 novemberében a parlament három nap alatt elfogadta az adásvételt lehetővé tévő törvényjavaslatot, és megkötötték a szerződést

az egykori Esterházy-képtár őrzésére uralkodói szentesítéssel megalapították az Országos Képtárat, a mai Szépművészeti Múzeum jogelődjét

már meg is kezdett. A gyűjtemény legértékesebb, válogatott részét, ami Otto Mündler, a Louvre szakértője szerint csaknem hárommillió frankot ért, 1867-ben vételre ajánlotta a magyar államnak. A vagoni zárlat miatt éveken keresztül elhúzódó tárgyalások során a sajtó többször felröppentett az eladás meg-
hiúsulásáról szóló híreket, miközben a gyűjteményre magas külföldi árajánlatok is érkeztek. A magyar kormány annyira megrettent a lehetőségtől, hogy az Esterházy-képtár elkerülhet Pestről, hogy 1870 novemberében a parlament három nap alatt elfogadta az adásvételt lehetővé tévő törvényjavaslatot, és megkötötték a szerződést. Így a teljes Esterházy-gyűjtemény nagyjából felét kitevő műtárgyválogatás a művészeti könyvtárral együtt 1,3 millió osztrák forintért, a Mündler által készített becslés harmadáért került állami tulajdonba. Az egykori Esterházy-képtár őrzésére uralkodói szentesítéssel megalapították az Országos Képtárat, a mai Szépművészeti Múzeum jogelődjét.

¶ Annak ellenére, hogy a vásárlás óta eltelt százötven évben sok értő igazgató és kurátor folytatta a képtár gyarapítását és hiányainak pótlását, az Esterházy hercegek ízlése által kialakított együttes összetétele mindmáig meghatározza a gyűjtemény alapvető karakterét. A magyar történelem viharos századai során sem az uralkodói kegy, sem a szerencse nem juttatott az első európai múzeumokhoz hasonlóan gazdag gyűjteményt a magyar állam tulajdonába, ezt az egyik legkiemelkedőbb arisztokrata család tette meg. Az utókor nem lehet eléggé hálás e nemes gesztusért, amelyet a bécsi képtár egyik ismeretlen látogatójának elismerő szavai fejeznek ki igen pontosan: „Az is az emberiség jótevője, aki népszerűsíti a művészetet.”¹⁹

Jegyzetek

- [1] Esterházy Péter: *Harmonia Caelestis*, Budapest 2001, 11.
- [2] Specification über volgenten gemallen und raren Quadren und diversen famosen maistern. Kismartoni hercegi Főlevéltár, idézi Meller Simon: *Az Esterházy képtár története*. Budapest 1915, XV.
- [3] Géza Galavics: *Fürst Paul Esterházy (1635–1713) als Mäzen*. Skizzen zu einer Laufbahn, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 45, 1992, 121.

- [4] Klára Garas: Une oeuvre de jeunesse de Gabriel François Doyen, *Gazette des Beaux-Arts*, 1963. 49. sz. 199.
- [5] Gabriel Doyen: *A Levegő allegóriája*, olaj, vászon, 355×217 cm, ltsz. 60.8; Charles de la Traverse: *A Víz allegóriája*, olaj, vászon, 355×217 cm, ltsz. 93.6; Jean Barbault: *A Föld allegóriája* (töredék), olaj, vászon, 145,5×217 cm, ltsz. 2016.1a.
- [6] Johann Wolfgang Goethe: *Költészet és valóság*, Budapest 1965, 167.
- [7] Gottfried von Rotenstein: *Reisen durch einen Theil von Königreich Ungarn, seit dem Jahr 1763*. In: *Johann Bernoulli's Sammlung Kurze Reisebeschreibungen IX*. 1783, 250–268.
- [8] Niccola Passeri: *Del metodo di studiare la pittura e delle cagioni di sua decadenza*. Dialoghi, Napoli 1795.
- [9] Orsolya Radványi: „Il valore e il ruolo della Madonna di Raffaello all'interno della collezione Esterházy” In: *Raffaello. La Madonna Esterházy*. Kiáll. kat., szerk.: Stefano Zuffi. Palazzo Reale, Milano 2014–2015, 35–41.
- [10] Stefan Körner: *Nikolaus II. Esterházy und die Kunst*. Biografie eines manischen Sammlers, Wien 2013, 71–72.
- [11] Victor Hugo: *Kilencvenhárom*, Budapest 1993, 100.
- [12] Joseph Fischer: *Catalogue de la galerie des tableaux de son Altesse le Prince Esterházy de Galantha dans son hôtel de Laxembourg*. M. A. Schmidt, Wien 1812.
- [13] Joseph Fischer: *Katalog der Gemälde-Galerie des durchl. Fürsten Nicolaus Esterházy von Galantha zu Wien*. Eisenstadt 1815.
- [14] Klára Garas: *Die Geschichte der Gemäldegalerie Esterházy*. In: *Von Bildern und anderen Schätzen. Die Sammlungen der Fürsten Esterházy*. Hg. G. Mraz-G. Galavics, Wien 1999, 101–174.
- [15] Ormós Zsigmond: *A herczeg Esterházy Képtár műtörténelmi leírása*, Pest 1864.
- [16] Andor Pigler: *Les visiteurs de la galerie Esterházy 1849–1865*, *Bulletin du Musée hongrois des beaux-arts*, N°28, 1966, 101–110.
- [17] *A Catalogue of a portion of a collection of Pictures, formed by His Highness Prince Esterhazy... removed from Chandos House. Which will be sold by auction by Mr. Phillips, New Bond Street, on 26th of May, London 1843*.
- [18] Bécsi levelek, *Regélő*, 1838. nov. 11., 708–709.; Henszlmann Imre interpellációja az Esterházy-képtár ügyében, 1869. nov. 27.; Ürményi Miksa interpellációja, 1870. nov. 29.
- [19] Joseph M. Méert professzor bejegyzése a látogatókönyvben, 1864. szept. 22., 318.

Eredeti Esterházy-portefeuille-ök a Szépművészeti Múzeum
Grafikai Gyűjteményének metszettárában
A szerző felvétele